

■ METAPLASMUS

(z řec. *metaplasmos* = změna tvaru) – deformace jazykové podoby slov v básnickém projevu z metrických, rýmových či eufonických důvodů, užívaná jako stylistický prostředek. Např. „do ucha / šplou-uchá“. Nejběžnějšími prostředky *m.* je krácení slov (→ afereze, → synkopa, anakopa), nastavování slov hláskami či slabikami (proteze, epenteze, paragoga), změny kvantity samohlásek (→ diastola, systola) aj.

pb

■ METATEXT

pojem moderní jazykovědy: druhotný (odvozený) text, tj. vzniklý působením jiného, prvotního textu. V procesu → literární komunikace, vystižené zhruba vztahem autor–dílo–příjemce, vznikají různé druhy metatextů (→ metakomunikace) v závislosti na konkrétním příjemci původního textu: jiný autor, překladatel, literární vědec, literární kritik aj. V těchto metatextech jsou v různé míře vztahu obsaženy složky → metajazykové (interpretace díla v příslušném kontextu) a složky → metakreační (odvozená tvorba). → Komunikační řetěz vedoucí k metatextu lze znázornit jako:

autor – text₁ – příjemce – text₂ (metatext).
Užívá se též pojmu *sekundární literatura*.

Lit.: D. *Durišin*, Literární komunikace a komparatistika, in: D. *D.*, Z dějin a teorie literární komparatistiky, Bratislava 1970. F. *Miko*, Text a styl, Bratislava 1970. A. *Popović*, Poetika uměleckého překladu, Bratislava 1971. Týž, Problémy literární komunikace, Teória metatextu, Nitra 1975.

vš

■ METATEZE

(z řec. *metathesis* = přesmyknutí) – 1. v jazykovědě přesmyknutí dvou hlásek nebo slabik ve stavbě slova v průběhu historického vývoje jazyka (např. lat. *parabola* × špan. *palabra* – „slovo“; řecké *akmon* a litevské *akmū* ukazují na metatezi *ak* × *ka* v čes. *kámen*);

2. v poetice stylistický prostředek, využívající opakování zvukově podobných slov lišících se přesmyknutím (např. *planá palma*).

pb

■ METODA TVŮRČÍ (UMĚLECKÁ)

(z řec. *meta* = nad, za; *hodos* = cesta) – pojem především sovětské literární vědy, který označuje důsledně realizovaný způsob uměleckého ztvárnění skutečnosti, zvláště ve smyslu světonázorovém a ideovém.

M. v nejširším smyslu je jakýkoli účelný způ-

sob dosažení určitého vědeckého nebo praktického cíle, spočívá tedy v plánovité činnosti, jejímž prostřednictvím vzniká výtvar. Do oblasti literární byl termín zaveden z filozofie začátkem třicátých let v SSSR a diskutován spolu s problematikou využití dialektického materialismu v umělecké tvorbě a důležitostí autorova pevného ideového stanoviska při orientaci v tematickém materiálu. *M.* byla tedy pojímána jako „princip výběru a zobecnění životních faktů, jímž se spisovatel řídí při tvorbě“ (Timofeev). Chápána úzce jako jistá suma obecných názorů a stanovisek, které autor „aplikuje“ na životní materiál, nejednou vedla k zploštění literárního díla. Literární tvorba netkví v mechanickém reprodukování dané metody, ale v jejím osobitém uplatnění. Proto také *m. t.* sama se může stát cestou za uměleckými kvalitami díla teprve ve spojitosti s jazykovou vynalézavostí a myšlenkovým bohatstvím.

Pojem *m. t.* je blízký pojmu → styl, neboť styl i *m.* lze jako určitý invariant vyvodit z významové struktury díla a jeho společenského vlivu. Oba pojmy však nelze zaměňovat, protože *m. t.* – geneticky vzato jeden z impulsů při formování autorského stylu – se zpravidla realizuje nejrozmanitějšími individuálními soustavami výrazových prostředků (stylu).

M. t., podobně jako literární směry, se nevy-nořují nahodile, ale podléhají obecnějším zákonitostem vývoje společenského vědomí. V nejširším pojetí odpovídá vlastní *m. t.* každému literárnímu směru. Marxistická teorie přitom považuje za rozhodující kritérium pro třídění *m. t.* vztah světa zobrazeného v díle k objektivní historické skutečnosti. Vyděluje se tak a) *m. romantická*, zaměřená na jevy teprve vznikající, možné, ale dosud nerozvinuté a historicky netypické; b) *m. realistická* – zobrazuje formou typizace jevy již rozvinuté (skutečné), oslabuje však vědomí historické perspektivy; c) *m. → socialistického realismu*, která vzniká v porevolučních socialistických podmínkách syntézou *m. romantické* a *realistické*, umělecky sjednocuje historickou pravdivost se smysluplností společenských perspektiv.

Lit.: K. *Hausenblas*, Styl a metoda, in: Výstavba jazykových projevů a styl, Praha 1972.

pt

METODY LITERÁRNÍ VĚDY viz LITERÁRNÍ VĚDA

■ METONYMIE

(z řec. *metonymia* = záměna jména jménem) – druh básnického → tropu, využívající k označení předmětu jména jiného předmětu, který je s ním ve vztahu úzké a typické věcné souvislosti. Úzkou věcnou souvislostí je zde obvykle vztah příčiny a účinku, formy a látky, části a celku,

věci a jejího místa nebo přívlastku a jeho nositele. Metonymické přejmenování blízkou věcí se však neobjevuje v souvislosti nahodilé a okamžité, nýbrž v souvislosti, která je v obecném povědomí natolik pevná, že metonymický obrat implikuje jednoznačně označený předmět (např. „koupit si Schillera“ se týká nutně knih, a nikoli Schillerova domu).

Nejběžnějším případem *m.* je tzv. → synekdocha, tj. záměna označení části a celku („jaro“ nebo „léto“ ve významu „rok“, „Němec byl poražen“ místo „Německo bylo poraženo“). Druhým typem *m.* je tzv. → metalepse, v níž dochází k záměně příčiny a účinku, činitele a děje, např. když děj je označen svým původcem („jazyk“ ve významu „řeč“) nebo původce děje dějem („hudba nepřijela“). Dalším typem *m.* je záměna obsahu za věc, v níž je obsažen („kotlík vře“, „kouřit dýmku“, „v průvodu byla celá škola, celé město“), popř. naopak věci obsahem („koleno kalhot“, „žáda kabátu“). Čtvrtým typem *m.* je označení věci či instituce místem, odkud pochází nebo kde se nalézá (Pentagon: budova – ministerstvo obrany USA; brusle „kanady“). V pátém typu *m.* je vlastnictví označováno jménem vlastníka („soused vyhořel“, „kolt“ podle svého výrobce Samuela Colta apod.). Konečně šestým typem *m.* je záměna materiálu a věci, která je z něho vyrobena („stolní stříbro“ místo „stříbrný servis“, „dřevo“ ve významu „kytara“).

M. je velmi rozšířený lexikální prostředek hovorového i knižního jazyka, jako básnický tropus je však často konvencionalizovaným poetismem („Amor“ místo „láska“, „mé srdce“ místo „já“, „Múza“ místo „poezie“ apod.).

Lit.: J. Pavelka, *Anatomie metafory*, Brno 1982. pb

METRICKÝ IMPULS viz IMPULS RYTMICKÝ

■ METRIKA

(z řec. metron = míra, metrikos = míry znalý) – systém pravidel, o něž se opírá výstavba verše v dané národní literatuře, v rámci té či oné básnické školy nebo i v díle jediného básníka (česká *m.*, *m.* lumírovců, *m.* Jana Nerudy), a zároveň odvětví versologie, které tento systém veršových rozměrů (→ metrum) zkoumá buď synchronně, nebo v diachronii (*bistorická m.*) nebo v konfrontaci se zákonitostmi výstavby verše v jiných jazycích (*srovnávací m.*).

M. v širším významu jako nauka o verši vznikla jako součást antické → rytmiky, od níž se oddělila až v helénské epoše (4.–1. stol. př. n. l.), jakmile se poezie začala osamostatňovat vzhledem k hudbě. Proces emancipace *m.* byl nutně provázen přestavbou terminologického aparátu a snahou přizpůsobit teorii zvláštním podmínkám verše.

Až do konce 19. stol. má *m.* vyhraněně normativní charakter a udržuje se jako čistě praktická nauka, poskytující návody k psaní veršů. Teprve později bylo postulování ideálních norem vytlačeno snahou objevit rozbořem verše skutečné normy jeho výstavby a sledovat jejich genezi a proměny. S tím, jak nabývá vrchu představa, že kvalitativní verše nespočívá v přesnosti, s jakou realizuje předem daný metrický úkol, ztrácí zároveň metriku jako nauku o pravidlech výstavby verše svůj obecný charakter a stává se jen dílčí složkou bádání o verši.

mc

■ METRUM

(z řec. metron = míra) – 1. *obecně* norma veršového rytmu, určující organizaci jazykových prvků ve verši. Základní složkou *m.* jsou jazykové vlastnosti z hlediska daného versifikačního systému relevantní, buď počet slabik (sylabický systém), nebo počet slabik přízvučných, tj. počet iktů (tónický systém), určité uspořádání slabik přízvučných i nepřízvučných (sylobotónický systém) nebo uspořádání slabik dlouhých a krátkých (časoměrný systém) atd. Ve všech těchto případech má metrická osnova podobu zobecněného schématu následnosti určitých jazykových prvků (slabik, taktů apod.), které jsou v rámci daného versifikačního systému přijaty jako kanonizované jednotky míry ekvivalence veršů. Poněkud jiný charakter má norma veršového rytmu systémů nenumerních (→ volný verš, → bezrozměrný verš aj.), v nichž je verš nejen základní, ale zároveň elementární, dále nečlenitelnou jednotkou; ty jsou tedy budovány v první řadě na opakujícím se intonačním schématu jednotlivých veršů jako celku. Mnohdy se proto termín *m.* – zejména pod tlakem tradice termínu – zužuje na veršovou normu „pravidelných“ veršů; verše opírající se o versifikační systémy nenumerní bývají označovány jako „nemetrické“.

Vedle jazykových prvků z hlediska toho či onoho versifikačního systému relevantních, které *m.* normuje, jsou ve verši více či méně zřetelně organizovány i jazykové prvky další, fakultativní (např. počet slabik ve verši tónickém, místo přízvučky ve verši sylabickém, prosazování přízvučky v klauzulích pozdního antického verše apod., ale konečně i určité opakování hlásek a významových celků). Všechny tyto zákonitosti z hlediska versifikačního typu nesystémové, stejně jako veškeré porušování mechanických požadavků *m.* se podílejí na individuální proměnlivosti veršového → rytmu. Pokud se ovšem tyto rytmické jevy stávají stálým příznakem určitého veršového typu, druhotně se kanonizují a vstupují tak do jeho *m.* (např. přítomnost přízvučky na šesté a dvanácté slabice v sylabickém alexandrinu; v řadě veršů-